

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

УДК 793.31:316.347

Калашник Світлана

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-9188-1610

Бондарєва Карина

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-1615-1597

DOI 10.24139/2312-5993/2020.02/384-392

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ТВОРУ НА ЗАСАДАХ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті подано модель побудови хореографічної композиції та хореографічного задуму під час створення змістової лексики хореографічного твору на засадах етнокультурології. У моделюванні дотримано певної композиційної логіки. Структуру моделі створення хореографічного твору представлено в єдності з головними законами драматичної режисури та логічними вимогами до балетмейстерської роботи над створенням хореографічної композиції. Схарактеризовано мету, завдання та принципи означеної моделі на засадах етнокультурології.

Ключові слова: компетентність, етнокультурологія, моделювання, хореографічний задум, композиція, хореографічний твір.

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку суспільства заклад вищої освіти формує нову генерацію української інтелігенції, здатної визначити мету власного життя, вирішувати пріоритетні проблеми розвитку суспільства, мати активну і творчу позицію. У будь-якій країні вища освіта та наявність кваліфікованих громадян у суспільстві завжди справляють позитивний вплив у політиці, економіці та інших процесах соціальної політики країни. Тому в сучасних закладах освіти відповідно до нормативних документів про освіту чітко проглядається вимога про процес інтеграції у світовий та економічний простір або формування чіткої моделі креативної особистості, здатної до професійної мобільності, успішної самореалізації та, насамперед, дотримання і збереження етнокультурологічних понять у будь-якій сфері діяльності. В Україні, коли ми говоримо про етнокультурологію в мистецькому просторі та педагогіці, ми розуміємо, що йдеться про основи використання надбань української культури.

Відповідно до програм освітньо-професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти, навчальна дисципліна «Етнокультурологія» складена згідно з планом і вимогами Міністерства освіти і науки України. Етнокультурологія ставить за мету: забезпечити орієнтацію студента в етнокультурологічній науковій проблематиці, надати уявлення про системність етнокультурного аналізу, поглибити навички культурологічного аналізу етнічних культур. Навчальна дисципліна «Етнокультурологія», як і

перелік таких обов'язкових дисциплін, як «Український танець», «Народний танець», «Історико-побутовий танець», «Мистецтво балетмейстера», «Теорія і методика викладання класичного танцю», «Історія хореографічного мистецтва» та ін. відображає свою необхідність бути серед переліку обов'язкових дисциплін в усіх вищих закладах мистецького спрямування. Її основні поняття повинні враховуватися під час створення хореографічних задумів у подальшій професійній діяльності митця. Базові знання з переліку цих дисциплін формують більш глибоке та професійне бачення хореографічного шедедру, створеного постановником. Головне завдання вищої школи полягає в тому, щоб компетентно підійти до формування особистості, усвідомлюючи важливість культури різних народів світу на прикладі мистецтва засобом створення моделі хореографічного твору.

Означене вище актуалізує проблему дотримання основ етнокulturології під час створення хореографічного твору. Доречним вважається ширше тлумачення сутності поняття «етнокulturологія» та відведення їй важливого місця в хореографії. Актуальність даної проблеми підтверджується підвищенням наукового інтересу до ролі національних традицій у культурно-історичному просторі України.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасній науково-педагогічній літературі наукові розвідки низки вчених стосуються питання національної художньої культури та діяльності у становленні майбутніх фахівців мистецького спрямування: В. Антонюк, О. Голубев, М. Каган, Л. Масол, М. Микиша, О. Олексюк, В. Шестаков та ін. Вони зазначають, що за допомогою залучення сучасної молоді до кращих здобутків національно-художньої культури відбувається ознайомлення із соціальним досвідом і оволодіння відповідними цінностями, ідеалами, традиціями, нормами поведінки тощо.

Усвідомлення важливості культури народу у формуванні особистості та прояву його мислення через мистецтво або інший вид людської діяльності висвітлено в працях видатних мислителів минулого: філософа і педагога П. Юркевича, який не допускав нехтування «духу певної народності, індивідуальної характеристики людини, її релігії» (Сясюн, 1997, с. 294).

Аналіз публікацій з дослідженої проблеми показав, що в науковій літературі висвітлюються лише її окремі аспекти. Педагогічні засади формування національної та етнохудожньої культури особистості обґрунтовано в дослідженнях (Г. Волкової, О. Савченко, 2016) та ін. Як відзначають науковці, саме за допомогою залучення молоді до кращих здобутків національно-художньої культури відбувається їхнє ознайомлення із соціальним досвідом, оволодіння відповідними цінностями, традиціями, ідеалами, нормами поведінки, що є показником патріотичності й високого інтелектуального розвитку громадянина суспільства тощо. Так, Л. Масол звертає увагу на те, що культура кожного народу, зокрема українського, відображає світоглядні уявлення певної людської спільності, а отже, втілює

характерний національний художній образ світу – «своєрідну проекцію бачення, притаманну етносу з характерними саме для нього світоглядними уявленнями» (Масол, 2010, с. 240).

У хореографічному просторі ми не знаходимо великої кількості публікацій на дану тематику, тому можна твердити, що актуальність нашої наукової розвідки вимагає широкого дослідження питання важливості етнокультурологічних аспектів створення хореографічного твору.

Мета статті полягає в розробці й теоретичному обґрунтуванні моделі створення хореографічної композиції на основі етнокультурології.

Методи дослідження: аналіз науково-педагогічної та довідникової літератури, узагальнення напрацювань науково-педагогічних працівників у мистецькому просторі, теоретичний аналіз структурних компонентів тематики дослідження, аналіз практичного досвіду вітчизняних учених у сфері культури та освіти з проблематики даної теми, структурно-логічний аналіз, моделювання.

Виклад основного матеріалу. Нині учені та педагоги в різних сферах діяльності теоретично осмислюють і практично втілюють у життя різні аспекти духовності українського народу, підкреслюючи її невичерпний духовний та творчий потенціал. Видатний учений, філософ П. Кравченко наголошує, що українська духовність є «передумовою і рушієм соціально-економічного оздоровлення суспільства». Тому саме на духовно-культурному потенціалі і морально-етичних поняттях українського народу слід формувати систему ціннісних орієнтацій нашого суспільства (Кравченко, 1999, с. 52-62).

Хореографічне мистецтво і мистецтво в цілому на сьогодні є одним із найяскравіших представників дотримання етнокультурологічних принципів (збереження унікального феномену етнічної культури України). У своїх танцювальних творах балетмейстер, хореограф, педагог чи просто митець чітко дотримується основних законів: закон драматургії, дотримання хореографічного тексту, дотримання прийому засобів виразності, дотримання комбінаційного розвитку, композиційного плану, прийоми будови просторової композиції, закони глядацького сприйняття, метод дотримання стилістичних особливостей за жанром та стилем хореографічної лексики й музичного супроводу. Створення хореографічного твору в єдності з головними законами режисури та дотриманням логічних вимог балетмейстерської роботи вимагає від митця логічності та структурності. Під час створення художнього образу виконавця чи виконавців танцювального твору постановником чітко визначається місце дії, час дії, епоха, стиль, жанр танцю. Головне питання посідає ідея танцювальної постановки.

У даній статті ми розглядаємо проблематику нашого дослідження «створення хореографічного твору на засадах етнокультурології», беручи за основу українську народну хореографію.

Етнокультура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених характерним етносом упродовж його історії тільки на його ж території засобами етнічного самовираження (мова, віра) і не включає імпортованих зразків (напр., світові релігії) (Лозко, 2018), які визначають стиль життя, виконують етноідентифікуючу роль, дають можливість виділити і протиставити себе іншим етносам (Тиводар, 2018); специфічний, неповторний спосіб буття певного етносу (Степико, 2016). Унікальність феномену етнічної культури становлять не якісь окремі елементи, а неповторність переплетення самобутніх, інтеретнічних компонентів (Савчук, 2018). Етнокультура – це природне явище, оскільки твориться природним шляхом у середовищі етноспільноти, і водночас творче, бо постійно передається від покоління до покоління, зазнаючи певних змін та наповнюючись новими елементами, образами, символами. Сформована в етнокультурі особа цілком природно сприймає всі знаки і вільно користується ними. Представники ж іншої культури не завжди можуть адекватно передати дух етносу, навіть якщо досить тривалий час живуть у цьому етносередовищі, але не є його органічною частиною; організація соціальної, матеріальної життєдіяльності та духовного світосприйняття певної етноспільноти. В її основу поколіннями та часом було закладено певні звичаї, норми, цінності, традиції – міфологічні та технологічні моделі виживання, що притаманні саме цьому етносу (Саєнко, 2019).

Приступаючи до будь-якого практичного заняття, ми опановуємо теоретичні знання, оскільки практика завжди стоїть на теоретичному фундаменті. Досягненню певних результатів у вирішенні поставлених завдань у всіх напрямках мистецтва сприяє дотримання чітко сформульованих принципів системності й послідовності. Теорія в мистецтві танцю – комплекс знань про людину, як і етнокультурологічне поняття, що ґрунтується на знаннях про етноспільноту певного народу. Теоретична основа починає проявляти себе від задуму балетмейстера в теорії і на практиці, а після – вона втілюється в його художню конкретику в усіх значних епізодах твору, у зовнішній техніці. У цьому випадку сценарій є канвою будь-якого хореографічного твору: танцю, етюд, мініатюри, композиції, балетної вистави. Тобто, найбільш виразні твори в хореографії народжуються тоді, коли в їх основі закладена модель або схема, яку балетмейстеру належить донести до глядача через повноцінну драматургію з розвиненим сюжетом, яскравими характеристиками персонажів і точно визначеною епохою.

У результаті засвоєння теорії та практики хореографи повинні не лише копіювати життя, а й відображати реальність із погляду повсякденного побуту та наполегливо вивчати природу танцювального мистецтва і враховувати етнічні особливості, якщо йдеться про фольклорний або сценічний народний танець. Лише за цієї умови в танцювальній постановці створюються виразні елементи. За допомогою

виразних елементів, які досліджені засобами етнокультурологічних особливостей, балетмейстер може втручатися в тогодення людини, навчитися зображувати засобами виразності реальні відносини між людьми як за формою, так і за змістом. Теоретичні знання допомагають збагатити творчий процес митця, надають впевненості в пошуках виразних засобів. Володіння теоретичним знанням об'єднує й розкриває потенційні можливості кожного балетмейстера індивідуально. Важливо, щоб у структурах композицій та в моделі створення хореографічного твору народного жанру спостерігалась однаково як етнічна і культурна особливість народності, так і активна фантазія, у процесі розвитку передбачуваної теми. Дотримуючи цих умов з'являються оригінально історично виправдані форми, хореографічні твори зі складним, але ґрунтовним змістом. Балетмейстерові необхідно розвивати всі складові частини хореографічного твору, добре знати фольклорні основи різних народів і вміти творити свої матеріально-пластичні форми, засвоївши, що це матеріальна база для творення нових хореографічних образів.

Танець – це вид мистецтва. Як і будь-який вид мистецтва він відображає дійсність, що нас оточує. Цей вид мистецтва розкриває навколишнє життя в усіх його проявах за допомогою художнього образу, створеного власним баченням художника (майстра), а саме створення художнього образу в хореографії до якого, у свою чергу, входять такі поняття:

1. Поняття про художній образ. Це головний засіб створення художнього образу – дійовий танець (сольний, ансамблевий, масовий), але важливу роль можуть грати також пантоміма і дивертисмент. Створити художній образ – означає змалювати в танці дію або характер, втілити на основі правдивого вираження почуттів, певну ідею. Образний початок має місце в найпростіших побутових і народних танцях, проявляється в їх емоційності, змістовній характерності, а інколи і в зображальних елементах. У балеті художній образ – це діюче лице, персонаж спектаклю.

2. Поняття про хореографічний образ.

Хореографічний образ – передбачає змістове вираження в танці почуття й думки, людського характеру. Образний танець змістовний, емоційний, сповнений внутрішнім змістом. Його танцювально-пластична характеристика складається протягом дії з різноманітних епізодів, які дозволяють розкрити різносторонність характеру. Говорячи про балетний спектакль, чітко даємо визначення, що це система художніх образів, взаємопов'язаних у єдиному драматичному конфлікті.

3. Методика роботи над створенням образу (основа художнього образу – текст, створений балетмейстером). Але у відтворенні виконавцями цей текст отримує ту чи іншу інтерпретацію. Разом із тим, художній образ не свавільний – він існує як розкриття балетмейстерського задуму, втіленого в малюнку танцю.

Лише під час такої розробки ці характери можуть хореографічно самовизначитися, але для створення моделі хореографічного твору з урахуванням етнокультурологічних особливостей цього замало.

Текст хореографічного твору невід'ємно пов'язаний із підтекстом, який він повинен відображати. Самі по собі хореографічні рухи, аттїтуди, жете, великі й маленькі пози самостійно нічого не відобразатимуть, якщо вони не будуть сповнені глибокою думкою і змістовністю почуттів. У такому випадку це лише набір рухів і поз – «біомеханічні» вправи. Рухи ж, сповнені конкретним почуттям, стають виразником стану людини, її переживання, її емоцій: радості, горя, злості, ненависті, радості чи любові тощо. Враження виникає лише тоді, коли емоційний стан артиста передається глядачу, коли разом із боротьбою почуттів та їх зміною в персонажа одночасно відбувається та сама зміна почуттів у тих, хто його сприймає, хто на нього дивиться. Саме тому такі поняття, як думка, почуття, схвильованість та виразність враження, що органічно поєднані між собою, обов'язково є складовими створення, виконання і сприйняття хореографічного твору. А закладаючи в хореографічний текст танцювального номеру етнічні особливості певної народності, наприклад українського фольклорного танцю, ми отримуємо вир емоційного збагачення образу танцівників, що формує сценічного виконавця більш яскравим у своєму неповторному образі. Збагачуючи танцювальну композицію етнічними особливостями, балетмейстер характеризує хореографічне мистецтво ниттю, яка зв'язує минуле та сучасне, шануючи й зберігаючи цінності, притаманні українському етносу.

Головним завданням нашого дослідження є поняття «етнокультурологія», її функції і важливість під час розробки й теоретичного обґрунтування створення моделі хореографічної композиції на засадах етнокультурології. Слід зазначити, що моделювання в педагогіці, як і в мистецькій діяльності та творчій діяльності балетмейстера, на думку І. Підласого, ефективно використовується для вирішення низки завдань. До таких завдань ми відносимо: поліпшення планування творчого процесу; управління пізнавальною діяльністю; діагностика, прогнозування, проектування (Підласий, 1999, с. 67).

Створення моделі хореографічного твору на основі урахування етнокультурологічних факторів запропонованої народності (український народний танець) спрямоване на підвищення його ефективності відповідно до вимог сучасності. Отже, метою створення нашої моделі хореографічного твору є підвищення професійної компетентності засобами збагачення своїх культурологічних та історичних знань.

Модель створення хореографічного твору на засадах етнокультурології в українському народному танці передбачає:

1) дослідження та врахування балетмейстером, насамперед, національної особливості розвитку танцю. Фактори, що вплинули на

національні особливості (клімат, географічне положення, природні явища, трудова діяльність народу, життєвий устрій народу, його мораль, етикет, ремесла та ін.);

2) дослідження зародження мистецтва танцю в побуті певного етносу (тотемні танці, жіночі обрядові, танець упродовження на війну чоловіків);

3) дослідження особливостей національної лексики (рухи, жести, ходи, стрибки);

4) урахування особливостей фізичних можливостей за етнічними принципами (пластика, витривалість);

5) відбір музичного етнічного матеріалу, характерного для задуму хореографа, ураховуючи сучасні потреби сценічного мистецтва та закони збереження фольклорності, яка передбачає етнокультурологічні особливості.

Структура моделі хореографічного твору на основі дотримання вище наведеної послідовності етнокультурологічних особливостей в українському народному танці повинна об'єднувати в собі й усі закони сценічної драматургії та частини музичного супроводу, що є невід'ємною складовою частиною творчої роботи постановника. У музиці прослідковуються всі частини драматургії:

1. Експозиція.
2. Зав'язка.
3. Кульмінація.
4. Розв'язка.
5. Фінал.

Структуру моделі створення хореографічного твору для сценічного виконавства завершують етапи постановочної та репетиційної роботи. Запропонована послідовність частіше всього залишається незмінною, навіть в умовах сучасного інтегрованого світу:

1. Створення твору, створення лексичної бази.
2. Постановка танцю.
3. Репетиційна робота.

Отже, процес творення сюжету тексту, драматургії формується лише тоді, коли балетмейстер розуміє й відтворює свою особисту духовно-життєву пластику, дотримуючись усіх пунктів, перерахованих вище. Упевненість у своїх знаннях і бажання розпочати роботу над своїм твором виникає тоді, коли є творча ідея, ідея того, як розвинути експозицію, думку, як виразити зав'язку, запропонувати яскравий розвиток дії, досягти кульмінації й непередбачуваної цікавої розв'язки. Будь-який балетмейстер свій творчий процес поєднує із сценічним задумом. Завжди тернистим шляхом шукається необхідна матеріальна форма образу, яка інтонаційно-пластично інтегрується в танцювальне дійство.

У розробку запропонованої моделі закладено аналіз практичного досвіду вітчизняних учених, працівників культури та освіти, що досліджували

дану проблематику. Учасник Міжнародного фестивалю слов'янських культур (Польща), переможець Всеукраїнського конкурсу-фестивалю українського мистецтва «Барвистий віночок», призер Міжнародного фестиваль-конкурсу «Танцюючий бриз», номінант Міжнародного фестивалю студентської творчості «Барви осені» народно-самодіяльний ансамбль «Весна» у своїх запальних українських танцях дотримується етнокультурологічних аспектів. Керівник ансамблю – старший викладач кафедри хореографії Лілія Пригода допомагає майбутнім педагогам зрозуміти й усвідомити своєрідність і неповторність національних хореографічних надбань, її постановки сприяють формуванню поваги та любові до українського мистецтва й культури в цілому.

Отже, фахівці у ЗВО у прагненні формування гармонійно розвиненої особистості повинні враховувати ще й те, що справжнє мистецтво визначається не критеріями «прогресивності», а мірою духовності, оскільки «лише духовні орієнтири залишаються справжніми орієнтирами й незмінним фундаментом» (Балл, 2000, с. 216-231).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Запропонована модель створення хореографічного твору на основі етнокультурологічних факторів української культури. Модель представлено в єдності з головними законами режисури та дотриманням логічних вимог до балетмейстерської роботи над створенням хореографічної композиції. У даній статті схарактеризовано мету, завдання та принципи означеної моделі створення хореографічного твору на основі дотримання етнокультурологічного поняття. Актуальність даної проблеми до кінця не досліджена й вимагає подальшого вивчення. Підтверджується підвищенням наукового інтересу до ролі національних традицій у культурно-історичному просторі України.

ЛІТЕРАТУРА

- Голдрич, О. С. (2006). *Хореографія*. Львів: СПОЛОМ (Goldrich, O. S. (2006). *Choreography*. Lviv: SPOLOM).
- Захаров, Р. В. (1976). *Записки балетмейстера*. М.: Искусство (Zakharov, R. V. (1976). *Choreographer's notes*. М.: Art).
- Захаров, Р. В. (1983). *Сочинение танца. Страницы педагогического опыта*. М.: Искусство (Zakharov, R. V. (1983). *Composition of dance. Pages of pedagogical experience*. М.: Art).
- Колосок, О. П. (1997). *Пошуки образного рішення хореографічної композиції*. К.: Видавничий центр НАУ (Kolosok, O. P. (1997). *Search for a figurative solution of a choreographic composition*. К.: NAU Publishing Center).
- Масол, Л. М. (2010). *Художня культура: підручник для ЗНЗ*. Х.: Ранок (Masol, L. M. (2010). *Artistic culture: a textbook for SEI*. Kh: Ranok).
- Ляшенко, І. Ф. (1996). Етнологічні основи українського художнього культурознавства. *Українська художня культура: навч. посіб.* К.: Либідь, сс. 12-32 (Liashenko, I. F. (1996). *Ethnological foundations of Ukrainian artistic cultural studies. Ukrainian Art Culture: manual*. К.: Lybid, pp. 12-32).

Балл, Г. О. (2000). Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: Україно-польський журнал, Вип. II* (Ball, H. O. (2000). The spirituality of the professional and pedagogical assistance in its formation: guidelines of psychological analysis. *Professional Education: Pedagogy and Psychology: Ukrainian-Polish Journal, Issue II*).

РЕЗЮМЕ

Калашник Светлана, Бондарева Карина. Особенности создания хореографического произведения на принципах этнокультурологии.

В статье представлена модель создания хореографической композиции и хореографического замысла при создании лексики хореографического произведения на принципах этнокультурологии. В моделировании автор следовал определенным композиционным законам. Создание модели хореографического произведения с учетом этнокультурологических принципов на примере украинского народного танца направлено на повышение профессиональных знаний и способностей балетмейстера. Структура модели создания хореографического произведения представлена в соответствии с главными законами режиссуры и логики и последовательности балетмейстера и его работы в период создания хореографической композиции.

Ключевые слова: компетентность, этнокультурология, моделирование, хореографический замысел, композиция, хореографическое произведение.

SUMMARY

Kalashnyk Svitlana, Bondarieva Karyna. Peculiarities of creating a choreographic work based on ethnocultural studies.

System research "Peculiarities of creating a choreographic work based on ethnocultural studies" requires extensive research in the field of education and upbringing.

In the conditions of modern society development, the institution of higher education forms a new generation of Ukrainian intelligentsia that are able to determine the purpose of their lives to solve priority problems of society development and have an active position in society. That is why modern education institutions in accordance with normative documents on education clearly consider the requirement for the process of integration into the world and economic space of change or formation of a clear model of creative personality. This will ensure preservation of ethnocultural concepts in any field of activity.

Creation of a model of choreographic work on the basis of ethno-cultural factors of the proposed nationality Ukrainian folk dance is aimed at increasing its effectiveness in accordance with the requirements of modern times.

Therefore, the purpose of creating our model of choreographic work is to enhance professional competence by means of enriching our cultural and historical knowledge. The structural model of creating a choreographic work for stage performance includes: the basics of observance of cultural factors in Ukrainian folk dance, creation of dramatic content of the work, adherence to the story line, adherence to competent selection of lexical content, adherence to all parts of the playwright.

When we talk about ethnocultural studies in art and pedagogy we understand that we are talking about the basics of using the heritage of Ukrainian culture.

In the article we consider the problems of our study of the creation of a choreographic work based on the observance of the cultural concept taking into account knowledge of Ukrainian folk choreography.

The result of our study is a model of creating a choreographic work on the basis of cultural factors of Ukrainian culture.

Key words: competence, ethnocultural studies, modeling, choreographic design, composition, choreographic work.